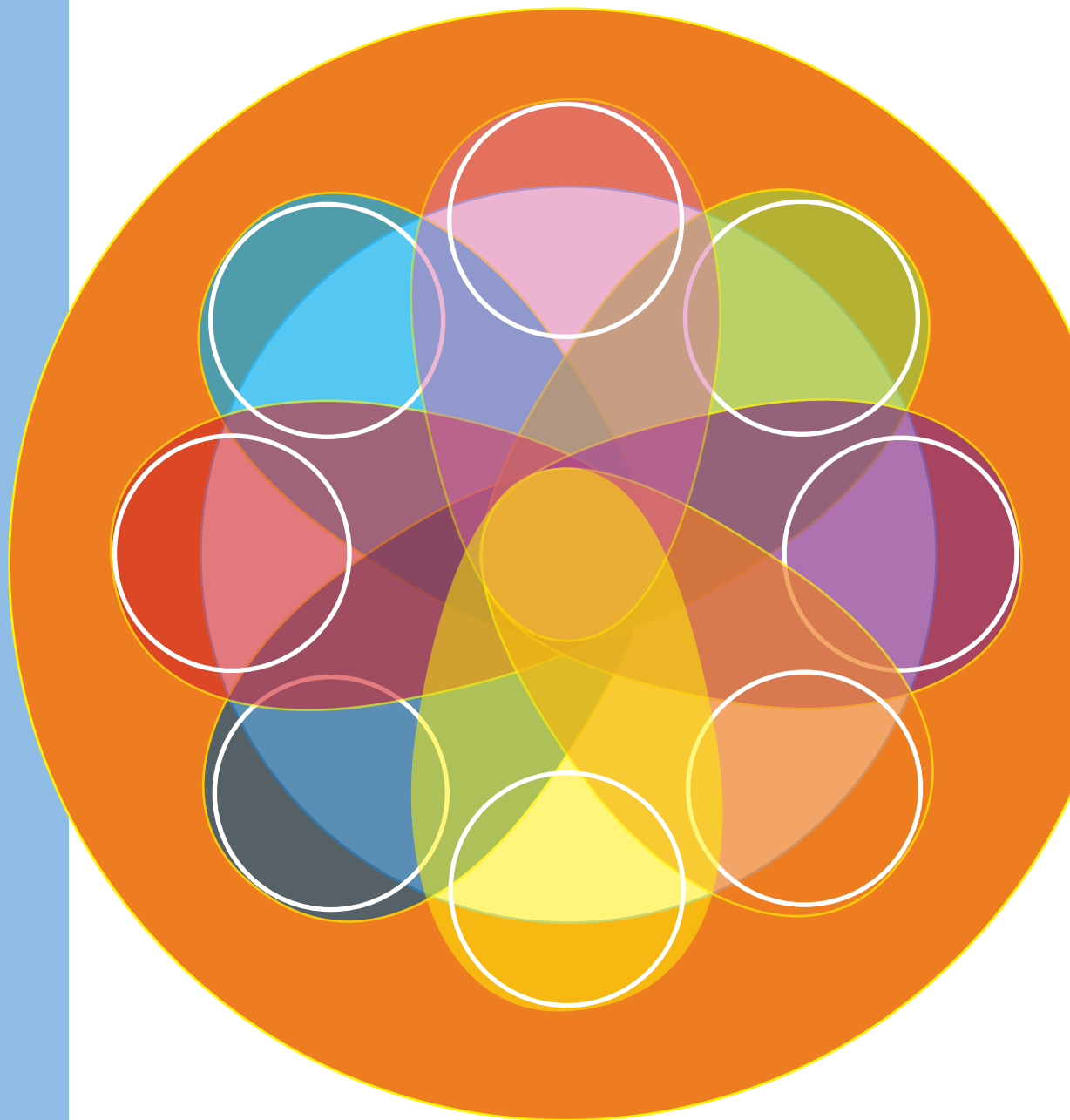

FØLELSERNES SPROG

PSYKOEDUKATION I BØRNEHØJDE

MINISTERIET FOR FLYGTNINGE
INDVANDRERE OG INTEGRATION

Et metodehæfte om pædagogisk arbejde med traumatiserede børn

INDHOLD

kapitel 1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Psykoedukation – kort fortalt side 4

Symptomer på primær og sekundær traumatisering side 5

Pædagogisk grundforståelse i Det nye Børnehus side 8

Det nye Børnehus' læringsforståelse

Psykoedukation i børnehøjde side 11

Metodeovervejelse og forberedelse • Pædagogens rolle • Det multimensionelle •
Læreplansforløb i Det nye Børnehus • SMTTE-modellen •
SMTTE-model for krop og bevægelse • SMTTE-modellen for minipilotprojektet

**Kan man mærke, genkende og spejle en følelse
i et billede af sig selv eller en anden?** side 19

Vuggestuegruppens arbejde side 21

Sprogarbejdet • Sprogkroge • Samtale • Dialogisk oplæsning •
Egne fotokollager/historier • Minipilotprojektet som helhed i vuggestuegruppen

Børnehavegruppens arbejde side 25

Den daglige samling • De voksne tager billeder af børnene • Tegne et ansigt •
Tegne sin egen krop • Lave aftryk af ansigtet i gips • Børnenes egne billeder

Fortællinger om børn side 30

"Ali" • "Ahmed"

**Dokumentation, evaluering og refleksion –
følelserne er flyttet ind** side 32

Ferniseringen • Børnenes følelser • Forældreinddragelsen •
Pædagogisk refleksion og konklusion

Perspektivering side 35

Gearskifte, snoezelen-sanserum

FORORD

Dette metodehæfte er blevet til på baggrund af et minipilotprojekt, som vi i Det nye Børnehus arbejdede med i efteråret 2009. I samarbejde med organisationen SYNerGAIA har vi udviklet metoder under overskriften "psykoeducation i børnehøjde"; et bud på, hvordan en pædagogisk praksis med særligt fokus på børns følelsesmæssige udvikling kan se ud, når konteksten er daginstitutionen – dér hvor dagligdagen leves og udfolder sig for børn.

Det nye Børnehus er en 0-6 års institution beliggende i et erkendt, socialt belastet boligområde i det vestlige Århus. Alle 52 børn er to-sprogede og efterkommere af forældre med indvandrere – eller flygtningebaggrund. 90 % af vores børnegruppe betegnes som særligt udsatte på deres trivsel og generelle udviklingsmuligheder. Omkring halvdelen vurderes at vokse op i familier med traumerelaterede problemstillinger og/eller psykisk sygdom.

Vi beskæftiger os dagligt med børnene og har en tæt kontakt til disse familier. Vi har tilegnet os traumefaglig viden gennem kurser, kender til symptomer og genkender handlemønstre og reaktioner hos børn og forældre, men den pædagogiske tilgang beror på erfaring, en specialiseret normalpædagogik og ikke evidensbaseret viden om en traumespecifik, pædagogisk tilgang.

Det er her metodehæftet tager sit udspring. En beskrivelse af metoder, udviklet i praksis af det pædagogiske personale i Det nye Børnehus. Metoder, der er under stadig udvikling, men som har et fælles afsæt i en pædagogisk grundforståelse og læringssyn i forhold til børn med primære og sekundære traumer.

God læselyst!

*Lene Hansen, Siri Osmand og Kristina Søvsø Staunbjerg
Det nye Børnehus, Dagtilbud Gellerup 1104, Århus Kommune*

Århus september 2010

1

Psykoedukation – kort fortalt

Vores minipilotprojekt er et bidrag til et større projekt om "psykoedukation i børnehøjde" (se rapporten "Familierettet psykoedukation i børnehøjde") og er udviklet i samarbejde med SYNerGAIA (www.synergaia.dk), der beskæftiger sig med voksne traumeramte. SYNerGAIA ønskede sig et samarbejde med en daginstitution, der arbejder med børn fra traumeramte familier.

Psykoedukation – som betyder undervisning i psykisk sygdom og symptomer – kan udfolde sig som et undervisningstilbud til mennesker med stress, angst og depression. Undersøgelser peger på, at psykoedukation er et effektivt redskab i forebyggelsen af disse tilstande, fordi viden er bestemmende for, hvordan et menneske reagerer på og håndterer sygdom og belastning.

SYNerGAIA Innovation har siden 2007 været i gang med det landsdækkende projekt "psykoedukation for traumatiserede flygtninge og deres familier". I projektet deltager i alt 6 delprojekter, som repræsenterer behandlingsområdet og mere pædagogisk betonedede indsatser.

Psykoedukative forløb omhandler overordnet, at den traumatiserede opnår en erkendelse af sine vanskeligheder som værende "normale reaktioner på anormale oplevelser og livsomstændigheder", samt finder redskaber til at håndtere denne situation. Forståelsen af psykoedukation for traumatiserede kan placeres i det, man kan kalde en stabiliseringsfase, hvor det i første omgang handler om at styrke livskvaliteten, og hvor man arbejder pædagogisk betonet med totur – og traumeramte.

Metoderne i SYNerGAIA's psykoedukation kan på visse felter sammenlignes med metoderne i vores pædagogiske praksis. Vi har dog ikke tænkt dette målrettet primært – eller sekundært traumatiserede børn, men en pædagogisk teori og praksis set i forhold til udsatte børn generelt. Derfor var det, at vi i samarbejde med SYNerGAIA, kunne stille skarpt på fagligheden i forhold til traumer, en kærkommen udfordring og udviklingsmulighed.

Erfaringerne er mange og gode, når det gælder psykoedukation for voksne, *men hvordan kan psykoedukation tage sig ud, hvis udgangspunktet er børnene, og hvis man samtidig rykker denne ud af de voksnes traumebehandlingsmæssige rammer og ind i børn og unges "normale" dagligdags-rammer i form af daginstitution, skole og fritidstilbud?*

"normale reaktioner på anormale oplevelser og livsomstændigheder"

Symptomer på primær og sekundær traumatisering

Begrebet sekundær traumatisering refererer til det forhold, at den traumatiserede forælder overfører egne traumer til barnet, så barnet sekundært traumatiseres, uden altså direkte at have været vidne til de traumatiske hændelser. En del af børnene i Børnehuset bærer dog også primære traumer, fordi svære, aktuelle opvækstvilkår i familier med psykisk syge og/eller traumatiserede forældre, vold, utryghed og/eller svigt i sig selv er traumatiserende.

Den norske traume psykolog, Magne Raundalen siger, at hvis børnene vokser op i familiære forhold, der er præget af:

- Aggression og vold
- Frygt og trussel
- Traumer og sorg

så er der tale om høj, emotionel spænding.

Og hvis børnene vokser op i familiære forhold, der er præget af:

- Utryk tilknytning
- Understimulation
- Dårligt sprog

så er der tale om nedsat kognitiv kontrol.

Hvis begge forhold gør sig gældende, er der tale om stor risiko for barnet. Herudover spiller andre risikofaktorer ind i forhold til, hvordan børnene håndterer deres livssituation og udvikler sig. Medfødt sårbarhed og disposition, miljø og samspil med nære voksne, tilbageholdte følelser samt tabuet og angsten for selv at være syg, kan være medspillende faktorer i forhold til børnenes evne til at mestre deres livsomstændigheder.

“Nogen gange er jeg bange for, at min datter kommer til at hade så meget, at hun skyder nogen, når hun bliver voksen”

Mor til vuggestuebarn

“Jeg har sagt til mine store børn, at de ikke må snakke med min lille pige, om alt det der er sket, for så bliver hun bare ked af det”

Mor til pige i børnehaven

“Nogen gange når min mor græder om natten, trøster jeg hende. Måske, hun savner sin far” (pige 5 år)

I Det nye Børnehus ser vi børn, der udviser symptomer både på sekundære og primære traumer. Vi ser børn, der:

- Har lavt selvværd og selvtillid. Børn der, når de stilles overfor nye udfordringer, responderer ved at sige “det kan jeg ikke”, “det gider jeg ikke”, børn der glider af eller trækker sig, når aktiviteterne eller konteksten ikke er kendt.
- Har koncentrationsbesvær. Dette kan gælde i både strukturerede og ustrukturerede situationer. Børn, der er let afledelige og har svært ved at holde fokus længere tid ad gangen.
- Har vanskeligheder ved at indgå i sociale, ligeværdige sammenhænge. Børn, der har svært ved at være i og vedligeholde legerelationer og venskaber.
- Manglende empatiske evner. Børn, der har svært ved at aflæse andre børn og voksnes intentioner og sætte sig i andres sted.
- Er meget kontaktsøgende og afhængige af voksne. Børn, der er insisterende på fysisk og psykisk kontakt, og som oftest ikke er selektive i forhold til, om det er kendte eller fremmede voksne. Andre, der kun knytter bånd og er tilidsfulde i forhold til ganske få, betydningsfulde voksne i institutionen.
- Har grænsesøgende adfærd. Børn, der udfordrer “hvor meget kan jeg regne med og stole på de voksne”.
- Har manglende samspilserfaring, tidlig tilknytning og grundlæggende tillid. Børn, der har svært ved øjenkontakt, har meget få kommunikationsstrategier og helst undgår fysisk berøring.
- Har besvær med at mærke sig selv. Børn, der ikke reagerer på varme eller kulde, børn der ikke udtrykker smerte eller har selvskadende adfærd.
- Er “små voksne”. Børn, der har en overopmærksomhed i forhold til mindre søskende, hjælper til uden at sige fra, aldrig selv beder om hjælp og er bemyrede for, hvordan deres forældre har det.

- Har psykosomatiske symptomer, fx træthed, mavepine, hovedpine. Børn, der klynker uden at kunne placere en konkret smerte.
- Mangler grundlæggende færdigheder – sociale kompetencer, kulturelle kompetencer, legekompeter, motoriske kompetencer, omverdenserfaring. Børn, der sprogligt ikke er alderssvarende – hverken på dansk eller modersmål.
- Er frustrerede, kede af det, vrede – børn som "forsvinder" eller er meget voldsomme i deres udtryk.
- Ikke kan udtrykke sig følelsesmæssigt adækvat. Børn, der hverken har ordforråd, begrebsforståelse eller kendskab til følelsernes sprog – fordi de som oftest ikke har mødt en spejling af deres følelser.

3

Pædagogisk grundforståelse i Det nye Børnehus

I Det nye Børnehus arbejder vi med "normalpædagogik i en speciel verden", dvs. at vi skaber rammer, der gør det muligt for børnene at være i et lærings- og erfaringsfelt, på trods af de vanskeligheder, de bærer med sig på grund af deres opvækstvilkår. Børnene viser den primære eller sekundære traumatisering adfærdsmæssigt, hvilket stiller krav til os om en kaosreducerende pædagogisk tilgang og overskuelige rammer.

Når vi taler om sekundært traumatiserede børn, er det helt essentielt, at vi er meget bevidste om, at de vanskeligheder og den adfærd børnene har, på ingen måde er kulturelt, religiøst eller etnisk betinget. Det er en vigtig pointe, så vi undgår at misforstå børnenes adfærd, stille uhensigtsmæssige krav og dermed behandle dem forkert. Pædagogikken skal derimod tilrettelægges og udføres med et særligt blik på børnenes psyko-soziale trivsel og udvikling.

Ifølge Aaron Antonovsky, får børnene modstandskraft, når de har en oplevelse af sammenhæng, dvs. *begribelighed, meningsfuldhed, håndterbarhed*. Dette forsøger vi at imødekomme ved genkendelige, *trygge* rammer, tydelige strukturer, gentagelser, visualisering og nære relationer til betydningsfulde voksne.

Vores pædagogiske forløb tager altid udgangspunkt i et læreplanstema, det sikrer os at alle børn får mulighed for at tilegne sig alsidige færdigheder, kompetencer og læring i forhold til de krav, der stilles dem og os fra samfundets side.

Samtidig tager vi afsæt i en fælles læringsforståelse, der er udviklet på baggrund af børnenes særlige forudsætninger. Vi har brug for at vores læreplansforløb funderes på en pædagogisk platform, hvor børnenes vilkår for læring er i fokus. I vores arbejde er vi også inspirerede af bl.a. Vigotsky's "nærmeste udviklingszone", Bent Madsens teorier om inklusion og Howard Gardners teorier, der bygger på de mange intelligenser/læringsstile.

"normalpædagogik i en speciel verden"

Det nye Børnehus' læringsforståelse

"Barnet skal trives, for at det lærer"

Barnet skal have opfyldt de basale behov for mad, søvn, fysisk og psykisk omsorg og opleve følelsen af tryghed, for at det kan være i en lærende proces.

"Barnet skal være med – og selvbestemmende i sin læring"

Barnet skal føle sig hørt, forstået, set og anerkendt som ligeværdig medspiller i de relationer, det indgår i. De lærende miljøer skal tage udgangspunkt i de spor (udtryk, interesser, motiver), verbale som nonverbale, som børnene sætter. Barnet skal have indflydelse på sin egen historie og liv i institutionen, opleve helhed og sammenhæng og føle sig som en vigtig del af et fællesskab.

"Barnets læring skal tage udgangspunkt i dets ressourcer og kompetencer"

Barnets nærmeste udviklingszone – og dermed potentielle handlekompetence, skal funderes dér, hvor det enkelte barns ressourcer og styrkesider findes. Her skal barnet "tilpas udfordres".

"Den voksne skal være katalysator for børnenes læring"

Vores børn "skal lære at lære", og børn lærer bedst og mest gennem leg og samvær med andre børn. De skal lære, gennem guidning og med støtte fra voksne, at etablere, udvikle og vedligeholde relationer og venskaber med andre børn. De skal møde autentiske voksne med noget på hjerte. Voksne, som er troværdige, nærværende og til at stole på. Voksne, som vil være rollemodel og indgå i en betydningsfuld relation.

"Konteksten har stor betydning for barnets læringsmuligheder"

Vores børn har brug for trygge, overskuelige og genkendelige rammer – det giver overskud til at lære. De har brug for læringsrum, der er tydeligt afgrænsede i tid og sted, ofte med få andre børn og kendte voksne. Gentagelser og visualisering af det erfarede, er med til at danne mening for børnene.

Fatima og Nuradin leger med hver deres legetøj.

Nuradin tager Fatimas kande.

Fatima skriger.

Nu bliver Fatima ked af det.

Så får Nuradin skældud.

Nu bliver Nuradin ked af det.

Bagefter får Nuradin at vide hvorfor han fik skældud.

Så er han ikke ked af det mere.

"Barnet har brug for at dets forældre er trygge"

Børn og forældre er tæt forbundne med hinanden. Det gode forældresamarbejde bygget på gensidig tillid, tryghed og anerkendelse er en forudsætning. Vi ved, at alle forældre vil deres børn det allerbedste, og vi vil gå mange veje for at møde dem i deres behov til gavn for børnenes trivsel, læring og udvikling.

"Vi arbejder med undtagelsen som pædagogisk begreb"

Oftest ser vi børn, der af forskellige årsager og i forskellige situationer eller perioder, ikke trives eller udvikler sig. Disse børn møder vi i deres behov og understøtter med social – og/eller specialpædagogiske tiltag.

"Vi tror på det lange, seje træk"

Rom blev ikke bygget på en dag – og at gøre en forskel, som gør en forskel i børnenes liv, tager ofte årevis i en institution som vores. Men vi har tålmodighed og ser det store i det små.

Psykoedukation i børnehøjde

Metodeovervejelse og forberedelse

Vi besluttede os i første omgang for at nedsætte en "traumegruppe" bestående af fire pædagoger, som hver især repræsenterede en børnegruppe (2 vuggestuegrupper, 2 børnehavegrupper) samt den pædagogiske leder. Det er vigtigt for os, at sådanne tiltag implementeres i hele huset. Det er en kæphest, at det skal kunne mærkes af børn, forældre og al personale, når vi er optagede af noget og fordyber os i forløb.

Dernæst var det væsentligt, at projektet kunne integreres og ligge tæt op vores pædagogiske praksis – vi ville gøre det, vi er bedst til, men med et nyt fokus. Det skulle kunne realiseres i vores kontekst; med de for håndværende ressourcer, i samspil med andre komplekse opgaver og som en del af det allerede planlagte læreplansforløb for krop og bevægelse.

Vi ville ligeledes gøre en særlig indsats i forhold til forældreinddragelsen – kunne vi finde en metode og et tema, der appellerede særligt til forældregruppen og ad dén vej åbne døre til en dialog om det, der er svært og muligvis traumerelateret?

Og det lå lige til højrebenet! Noget af det, som vores børn har det allersværest ved, er at sætte ord på følelser, mærke sig selv og andre, hvilket efter vores opfattelse bl.a. har rod i traumatiserende opvækstvilkår. Der er ingen af vores børn, som har traumediagnoser – og kun i ganske få tilfælde er vi direkte vidende om, at forældre enten er traumatiserede eller har en anden psykisk lidelse.

Derfor fandt vi det naturligt i dette første pilotprojekt om følelser og sanser at inddrage hele børnegruppen fra 0-6 år, selvfølgelig på alderssvarende niveauer. Det skulle blandt andet handle om grundfølelserne ex. sur, glad, overrasket, bange, ked af det og med særligt fokus på relationer, venskaber og konflikt-håndtering. Desuden ville vi finde en metode, hvor de voksnes spejling af børnenes følelser var omdrejningspunktet.

Hypotesen var, at vi gennem en øget opmærksomhed på spejling af børnenes følelser kunne:

- Mindske deres oplevelse af ensomhed
- Hjælpe børnene til at mærke sig selv
- Skabe lettelse
- Styrke følelsen af at være "normal"

4

Først var han sur.
Så kravlede der en edderkop
op på bukserne hele vejen op
til maven. Så kilder det, så tisser
han. Så blev han glad.

11

“forskellen, der gør en forskel”

Pædagogens rolle

Pædagogens rolle er kernen – og det måske væsentligste parameter for at kunne lykkes med de pædagogiske processer i arbejdet med børnene. Det er ikke nok, at vi målretter aktiviteterne på baggrund af den viden og erfaring, vi har med udsatte og traumatiserede børn!

For at kunne interagere med børnene, og gøre en forskel, må det pædagogiske personale være særdeles bevidst om, hvilket støtte han eller hun tilbyder det enkelte barn.

I vores søgen efter at beskrive “forskellen, der gør en forskel”, er vi inspirerede af tankerne om inklusion. Pædagogen skal således i samspillet:

- Have positive forventninger til alle børn
- Tænke forskellighed som læringsbetingelse
- Være et spejl for barnets handlinger (vise, hvad barnet gør eller siger)
- Være en tolk, der oversætter signaler fra omverdenen for barnet
- Være en banebryder, der viser veje for deltagelse
- Skabe strukturer, der øger betingelserne for deltagelse
- Samle på vellykkede situationer for at kunne skabe nye roller
- Kompensere for manglende anerkendelse i børnegruppen
- Oversætte de sociale spilleregler, der er adgangskriterier
- Have fokus på sin egen rolle og praksis
- Have fokus på hverdagen i institutionen – ikke kun på opvækst og familie

Det multidimensionelle

I vores arbejde er vi i personalegruppen optagede af det multidimensionelle øjeblik, der opstår, når vi sætter fælles lys på en given opgave, udfordring eller udviklingspotentiale. Hypotesen er, at hvis vi lyser på det samme, er der stor

sandsynlighed for at det skinner! Således bliver kompetenceudviklingen en del af praksis; vi udvikler os sammen, mens vi gør os nye erfaringer, belyser, afprøver hypoteser og pædagogiske metoder. Forudsætningen for at kunne efterfølge en multidimensionel dimension, er dog i denne betragtning:

- At alle kender og er med til at tydeliggøre den fælles opgave
- At der er fælles viden og metoder
- At der er fælles fokus – at vi lyser på det samme, har fælles opmærksomhed
- At der er fælles intensioner
- At der er tydelig planlægning, målsætning og evaluering
- At der er kollegial erfaringsudveksling og videndeling
- At der er teamsamarbejde og rolleafklaring
- At der er glæde, engagement, opbakning og anerkendelse ved at løfte i flok

Læreplansforløb i Det nye Børnehus

I vores minipilotprojekt tog vi, som i alle vore forløb, udgangspunkt i et læreplanstema. Dette fordi, det er en kendt og velimplementeret metode i hele personalegruppen, og dermed naturligt integreret i vores tankegang og pædagogiske praksis.

I Århus Kommune opererer vi med 6 læreplanstemaer:

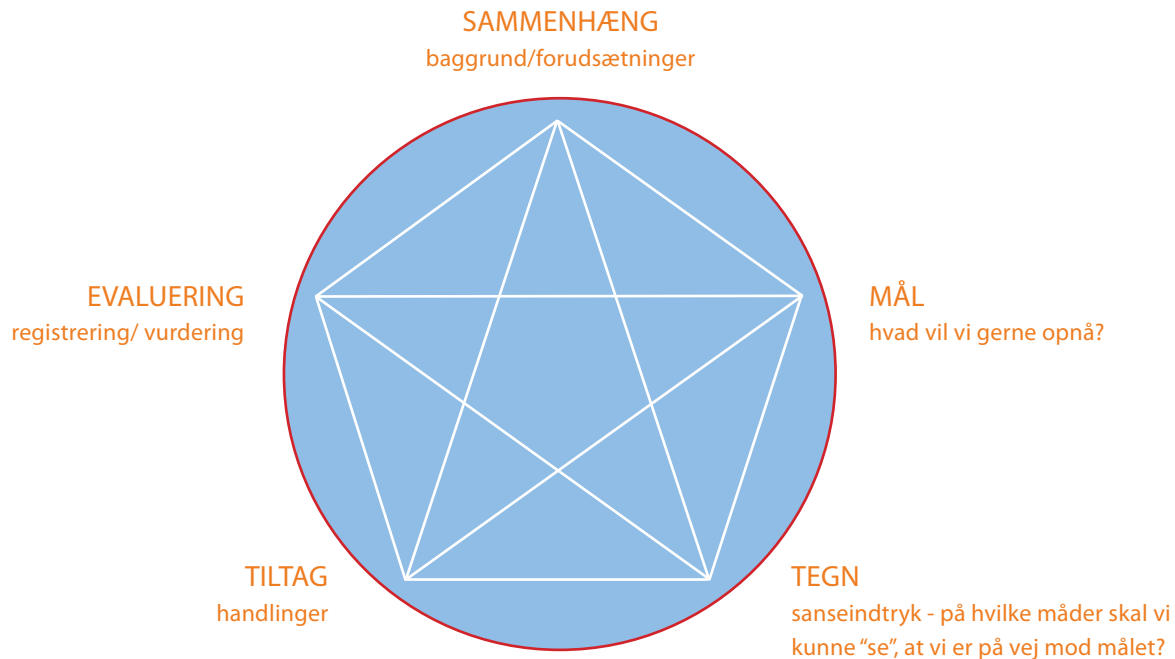
1. Barnets alsidige, personlige kompetencer
2. Barnets sociale kompetencer
3. Barnets sproglige kompetencer
4. Natur og naturfænomener
5. Kultur og kulturelle udtryksformer
6. Krop og bevægelse

Disse arbejder vi i Det nye Børnehus med i længerevarende forløb. Den pædagogiske tilrettelæggelse og udmøntning i praksis tager sit afsæt i dels vores læringsforståelse, dels en beskrivelse af det enkelte tema ud fra en metodik, der betegnes SMTTE-modellen.

SMTTE-modellen

SMTTE-modellen er et redskab, der kan bruges til planlægning og udvikling. Når man anvender SMTTE-modellen, skal man konkretisere sine mål og fokusere på, hvad det er, man skal sanse – se, høre, føle, mærke – på vejen mod målet. SMTTE-modellen skal opfattes som et dynamisk redskab, hvor man bevæger sig frem og tilbage mellem modellens 5 elementer.

Inden projektets start, havde vi planlagt et læreplansforløb for krop og bevægelse, hvorfor minipilotprojektet blev funderet heri.

SMITTE-MODEL FOR KROP OG BEVÆGELSE

SAMMENHÆNG – baggrund/ forudsætninger

For både børn og voksne gælder det, at de er kropsligt forankrede i verden. Denne kropslighed kommer særligt til syne tidligt i børns liv, hvor sproget endnu ikke er fuldt udviklet. Her synes børn evigt at bestræbe sig på – på en kropslig-sanselig måde – at tilegne sig og få kendskab til både verden og sig selv. Udad, når det gælder bevægelseshandlinger og indad, når det gælder sansning og perception. Det agerer og handler, det lærer! Børns bevægelser og kropssprog afspejler både deres motiver og interesser, men også deres følelser og stemninger.

Når børnene starter i vores institution, har de ofte kun lidt erfaring med at udfolde sig kropsligt, de er usikre på, hvad de rent faktisk kan med deres krop og kender sjældent ord og begreber for de enkelte kropsdele. Vi har en børnegruppe, som ikke er grovmotorisk eller finmotorisk aldersvarende; de har som udgangspunkt oftest ringe koordinations- og balanceevner.

Børnene har generelt ringe kendskab til eller føling med deres krop. F.eks. "hvad er rart", "hvor gør det ondt", "hvad er mine kropslige styrker eller begrænsninger". En del af vores børn er motorisk urolige, de har svært ved at finde ro i deres egen krop og fysiske tilstedeværelse i en kontekst. Det betyder også, at børnene samtidig har vanskeligt ved at aflæse og/eller acceptere andre børns kropslige signaler eller grænser.

Nogle af vores børn har psykosomatiske problemer; lider af hovedpine, mavepine, er meget trætte el. lign. Det kan også udtrykkes som en generel fysisk utilpashed, hvor barnet har svært ved at beskrive eller placere en smerte. Den pædagogiske opgave er således at skabe rum, tid og relationer til at børnene gennem bevægelse og sansning, oplever større trivsel og gennem kroppen lærer sig selv og (om)verden at kende.

MÅL – hvad vil vi gerne opnå?

- Børnene oplever glæde, når de bruger og udfordrer deres krop i fysiske aktiviteter. De får succesoplevelser, og de lærer hvilke styrker og begrænsninger, deres kroppe har
- Børnene lærer egne kropssignaler at kende. De kan sætte ord på kroppens dele og lærer derved at udtrykke når noget er rart, ubehageligt eller gør ondt

jeg kan mærke noget gør ondt
jeg kan mærke noget er rundt
jeg kan mærke når du gi'r mig
et knus

Dreng 4 år: "Se – han er bange. Hans mor og far er døde og nu regner det og han ved ikke, hvad han skal gøre, når han er alene i regnen"

- Børnene bliver selvhjulpne og selvstændige og oplever at kunne mestre 'tingene' selv
- Børnene lærer at finde ro og balance i egen krop. De oplever tryghed gennem fysisk kontakt, omsorg og berøring
- Børnene lærer at aflæse andre børns kropssignaler, og de lærer at respektere disses grænser
- Børnenes fysiske sundhed styrkes via fokus på bevægelse, sund ernæring og god hygiejne

TEGN – sanseindtryk

På hvilke måder skal vi kunne "se", at vi er på vej mod målet?

- Børnene viser glæde ved at bruge kroppen
- Børnene tør bruge og udfordre deres krop på legepladsen, i hallen og på ture til skov og strand
- Børnene eksperimenterer og tager selv initiativ til at få krop og bevægelse med i legene
- Børnene bliver mere selvhjulpne. De vil/kan selv tage tøj på, klare toiletbesøg osv.
- Børnene skelner mellem og forholder sig til sund og usund kost
- Børnene forholder sig til god hygiejne. Uopfordret vasker de hænder, mund eller tørrer næse
- Børnene er afslappede og lytter opmærksomt, når vi holder samling og lignende
- Børnene viser omsorg for/trøster et andet barn der græder eller har slået sig – udviser empati.
- Børnene søger selv eller accepterer fysisk omsorg og/eller berøring

TILTAG – handlinger

- Vi er hver dag ude på vores legeplads, som rummer mulighed for mange forskellige grov-motoriske udfordringer
- Vi tager tit på ture til forskelligt terræn såsom skov, bakker, sø og strand
- Vi udfører hver dag planlagte og/eller spontane aktiviteter, der udfordrer børnene kropsligt. Det kan være aktiviteter som svømning, gymnastik, rytmik, cykling, balancetræning, dans og sanglege
- Vi laver idrætsforløb i den lokale hal, Globus
- Vi arbejder i små grupper med voksenstøtte, hvor børnene udfordres finmotorisk og lærer at klippe, tegne og male
- Vi gør børnene opmærksom på sanseindtryk. Vi opfordrer dem til at dufte til forskellige 'ting', smage hvorvidt maden er sur eller sød, lytte til fuglene i skoven, bølgerne ved vandet eller bilerne på gaden
- Vi lærer/fortæller børnene navnene på de forskellige kropsdele og deres funktion. Vi besvarer børnenes spørgsmål om kroppen, køn og forskellighed
- Vi hjælper børnene med at sætte ord på følelser så som glæde, vrede, ondt osv. Vi yder dagligt megen fysisk omsorg ved at holde i hånd, lade barnet sidde på skødet, trøste og nusse
- Vi guider børnene i konfliktløsning og i at aflæse andre børns signaler
- Vi øger børnenes opmærksomhed på kroppens behov og signaler så som sult, træthed, at være forpustet osv.
- Vi fortæller børnene om sund og usund kost, ligesom vi lærer dem almindelig god hygiejne
- Vi informerer og vejleder forældrene i forhold til sund kost, og vi giver forslag til indholdet i børnenes madpakker

Jeg kan lugte med min næse
stank fra bilerne på gaden
og den gode lugt fra maden
jeg kan lugte når du slipper en prut

Jeg kan høre med mit øre
bilerne der kør' på gaden
og musik til middagsmaden
jeg kan høre hvad du siger til mig

Jeg kan smage med min tunge
søde bolcher og citroner
frikadeller og meloner
jeg kan smage når du gi'r mig
noget rart

Han er så glad
at han slet ikke kan sove.
Da det blev morgen,
spiste han ingen mad.
Så kørte han ud til vandet
og sejlede og var
rigtig meget glad.

DOKUMENTATION OG EVALUERING

Registrering, vurdering

Fotografier og videooptagelser

Fokusblomst

"Butterfly" og "Status Udviklings Samtale" (SUS)

Referater fra stuemøder og personalemøder

SMTTE-modellen for minipilotprojektet

I forberedelsen af minipilotprojektet "psykoedukation i børnehøjde", plukkede vi et fokusområde ud af vores læreplanstema for krop og bevægelse, nemlig sanser og følelser. Vi oplever, at dette tema er det mest essentielle, men måske også det mest uhåndgribelige udviklingsområde for os som pædagogisk personale, der arbejder med traumeramte børn. I forløbet forsøgte vi derfor at holde fast i et fælles mantra om at "tavshed overlader barnet til sin egen forståelse"

Kan man mærke, genkende og spejle en følelse i et billede af sig selv eller en anden?

SAMMENHÆNG

Mange børn i Børnehuset har ofte svært ved at sætte ord på følelser, sætte sig i andres sted og "mærke sig selv" fysisk såvel som psykisk. Det kan have årsager i kulturelle betingelser; en del af vores børn er "lykkeligt uvidende", fordi det ligger i forældrenes opdragelsesforståelse, at det er den bedste måde at drage omsorg for børnene. En anden side af denne forståelse af opdragelse er også, at børn tales til og ikke med – og derfor ikke direkte involveres eller tales med, når der er noget, som er svært i familierne. Samtidig er problemstillinger, der kan relateres til traumatiserende hændelser ofte tabubelagte, hvilket gør det vanskeligt for os som daginstitutionspersonale at italesætte det i forældre-samarbejdet uden at overskride forældrenes grænser – og dermed også vanskeligt at inddrage i vores pædagogiske praksis med børnene.

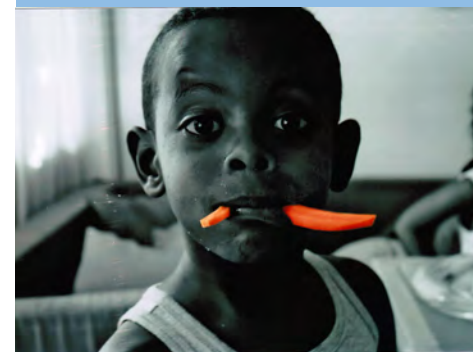
MÅL

Børnene:

- At børnene igennem et foto-forløb "får øje på sig selv og hinanden"; at de bliver i stand til at genkende, genkalde og/eller beskrive følelsestilstande.
- At børnene styrker deres empatiske evner, og kan sætte sig i andres sted
- At børnene oplever de voksne som gode samtalepartnere, der er i stand til at rumme og spejle deres følelser.

Forældrene:

- At forældrene har lyst til at deltage i aktiviteterne omkring projektet
- At forældrene oplever, at det er ok at tale med børn om følelser – også om det, der er svært.

TILTAG

Børnene:

Omdrejningspunktet for projektet er fotografiet. Børnehuset skal være et galleri af børn, der udtrykker forskellige følelser – når de leger, når de slapper af, når de er ked af det, vrede på noget etc. Fotos, der hænger alle vegne – og som måske er vedhæftet børnenes egne forklaringer/beskrivelser af situationen og følelsen, den frembragte.

Vi vil bruge vores monitor, som hver dag skal køre med billeder af børnene i forskellige situationer og sindsstemninger. De skal være et udgangspunkt for at komme i dialog med både børnene og deres forældre, når der hentes og bringes.

De største børn bliver selv udstyret med et engangskamera – og skal forfølge opgaven med at "finde" og fotografere følelser – "hvad gør mig glad, hvem kan jeg godt lide, er der noget, som kan gøre mig ked af det, vred, irriteret osv." – både i Børnehuset og derhjemme.

Forældrene:

Vi introducerer indledningsvis forløbet og vores samarbejde med SYNerGAIA i et nyhedsbrev til alle forældre. Efterfølgende vil vi gøre en særlig indsats for at komme i direkte dialog med de enkelte forældre; høre, hvad de synes om vores ideer, hvad tænker de? Vi opfordrer dem til at deltage i aktiviteterne omkring projektet.

Alle forældre inviteres til fernisering af børnenes fotografier. Her inviteres SYNerGAIA, som fortæller om deres arbejde.

TEGN

- Børnene sætter ord på deres følelser.
- Børnene er åbne og bruger de voksne som samtalepartnere.
- Forældrene er åbne og vil gerne i dialog omkring, hvordan deres børn har det.

EVALUERING

Traume-gruppen evaluerer løbende (evt. logbog, foto-bog). Den samlede p-gruppe evaluerer mål og effekt på fælles p-møder.

Vuggestuegruppens arbejde

I vuggestuegruppen, der tæller 20 børn mellem i alderen 10 mdr.-3 år, tager minipilotprojektet naturligvis sit udgangspunkt i relevante, alderstilpassede aktiviteter. Desuden udvikles metoderne i allerede eksisterende pædagogisk praksis. For alle vores børn gælder nemlig, at læringsmiljøerne skal være tydelige og meningsfulde, konteksten genkendelig og tryghedsskabende – og lige tilpas udfordrende med en betydningsfuld voksen ved deres side.

Sprogarbejdet

Da vi i forvejen arbejder med mindre sproggrupper, var det her hovedvægten blev lagt. Vi havde en sproggruppe med de største børn i alderen 2-2,5 år og en sproggruppe med de næststørste børn i alderen 1,5-2 år. I sproggrupperne deltager 1-3 børn ad gangen og det er så vidt muligt de samme børn, den samme pædagog og den samme kontekst fra gang til gang.

Begge sproggrupper brugte de første par gange til at lege en form for vendespil. Formålet var, at børnene fik kendskab til kropsdele og et sprog for det, vi kaldte grundfølelserne. Vendespillet var store kort med billeder af forskellige kropsdele, fx. øjne, mund, øre, mave. Til forskel fra et ordinært vendespil, var der kun et billede af hver og der skulle således ikke findes par. Når et kort blev vendt, talte vi om kropsdelen. Hvor sidder den? Hvad kan den bruges til? Når det var et billede af maven, fandt vi vores maver frem og klappede på dem. Var det et billede af munden, åbnede og lukkede vi munden, så glade og sure ud osv. På denne måde blev børnene først fortrolige med de forskellige kropsdele og dernæst med grundfølelserne og disses udtryksformer, ex. den glade eller sure mund. For at kunne genkende og skabe forståelse for følelser, må der startes i det for barnet håndgribelige!

Sprogkroge

I Det nye Børnehus arbejder vi med begrebet "sprogkroge". En sprogkrog er en knage, man kan hænge sit sprog op på!

Vi er af den overbevisning, at hvis vores arbejde skal give mening for børnene og deres forældre, så skal det være synligt, hvad vi er optagede af, hvilket tema, vi arbejder med osv. Så derfor laver vi sprogkroge, der giver børnene en påmindelse om, hvad vi oplever i løbet af dagen. Noget, der assurerer til at bygge

VENDESPILLET

videre på sproget. I dette minipilotprojekt var det oplagt at bruge de kort, som vi arbejdede med i sproggrupperne. De blev kopieret og hængt op forskellige strategiske steder på stuen. Fx blev kort af forskellige munde hængt op på spejlet i badeværelset. Så kunne børnene prøve at lave forskellige munde til sig selv i spejlet, samtidig med at de så på kortene. En anden, og ikke uvæsentlig gevinst ved at arbejde med sprogkroge er, at sproget og samtalen omkring sprogkrogene, bliver kontekstafhængig. Dvs. at det erfarne sprog afprøves i nye sammenhænge, situationer og i relation til andre mennesker end primærpædagogen. Jo flere sprogkroge, jo mere sprog!

Andre eksempler på en sprogkrog kan være:

- Billeder af børn og voksne på stole, garderobe, stuens dør osv.
- Kopier af forsider fra bøger, vi læser, der er hængt op
- Konkreter/figurer, der relaterer til fx børnesange
- Skriftsprogsmærkater klistret på inventar
- Ting der er samlet ind på ture ud af huset
- En monitor, der viser billeder fra ugens aktiviteter
- Udstillinger af forskellige værkstedsproduktioner
- Uroer i loftet, der er lavet efter det tema, vi arbejder med
- Børnenes tegninger

Samtale

Derefter blev de største vuggestuebørn introduceret til "den store følelsernes væg". På en væg i vores fællesarealer hang der store sort/hvide billeder af børn. Børn, der legede, børn der var kedede af det, vrede, sammen, alene osv. Her blev der samtale om de forskellige billeder ud fra børnenes nyvundne kendskab til grundfølelserne. Hvad tror i de laver? Se, hun er sur, kan I også se sure ud? Hvorfor er hun sur? Jeg tror, han gerne vil lege med bolden. I disse samtaler, forsøger den voksne at bekræfte børnenes egne følelser, ved at referere til tidligere episoder, hvor børnene selv har udtrykt samme følelser. Fx; måske er hun sur, fordi hun ikke vil i vuggestue. Det var du også i morges, du ville hellere være hjemme ved mor. Kan du huske det? Samtaler, der støtter børnene i at genkende, mærke og beskrive deres følelser.

Dialogisk oplæsning

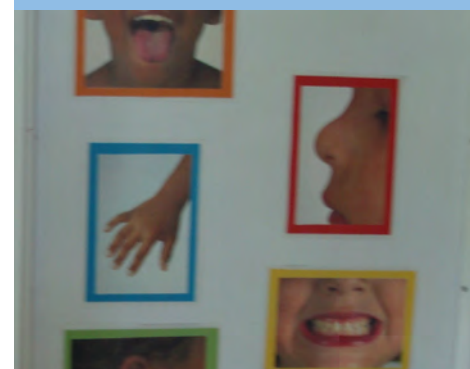
I begge sproggrupper brugte vi dialogisk oplæsning. Dialogisk oplæsning for vuggestuebørn, fortolker vi som en metode, hvor indholdet – både ord og mening – bliver genstand for dialog og leg efter flere gange at have læst eller fortalt bøgerne. Metoden defineres først og fremmest ud fra det enkelte barns sproglige og kognitive udvikling samt evne til opmærksomhed.

Vi læste små bøger, hvori følelser som sur, ked af det, bange og glad indgik. I vores tilfælde brugte vi "Jeppes" og "Kaj" - bøger. "Jeppes bil" var den første bog, vi startede med. Det eneste materiale, der kræves ud over bogen, er to legetøjsbiler – så kan "Jeppes bil" også leges. Vi udvalgte nogle fokusord fra bogen, der relaterede til følelsernes sprog, fx: "Det er min", "Av", "Sur", "Ked af det", "Gode venner". Bogen blev læst og leget flere gange i løbet af ugen. De udvalgte fokusord blev nævnt igen og igen, når vi legede bogens indhold igennem. Som "sprogkrog", blev de fleste billeder fra bogen kopieret og hængt op på en dør i børnehøjde. På denne måde, kunne børnene selv "læse bogen", når der ikke lige var en voksen, der havde tid til at læse med dem. Det var især de næststørste børn, der benyttede sig af at studere billederne på døren. De læste dem for de mindste og fandt biler frem for at lege historien.

Egne fotokollager/historier

Vi tog mange fotos af børnenes forskellige følelser i denne periode. Nogle af disse brugte vi til at lave fotokollager af små "følelshistorier". Det blev f.eks. til historien om "Glæden ved at deles"; en fotoserie, der viser to børn, som begge vil have den samme bog. I serien ses, hvordan børnene skændes, er sure, trækker i hver sin ende af bogen, bliver kede af det osv. og hvordan, de ender med at læse bogen sammen. Eller til historien om "Jeg VIL køre i klapvogn". En kollage, der viser en tur, hvor en dreng selv skal gå, men hellere vil køres i klapvogn. Her er der fotos af, hvordan drengen bliver mere og mere sur og ked af det og sætter sig ned på vejen, mens de andre børn venter på ham. Der var naturligvis også fotokollager af glade børn der danser, leger, hopper, griner og har det sjovt.

Disse fotokollager/historier blev hængt op som "sprogkroge" og blev brugt som udgangspunkt for samtale med både børn og forældre.

SPROGKROGE

23

Minipilotprojektet som helhed i vuggestuegruppen

Vi oplevede, hvordan vuggestuebørnene i løbet af projektet, begyndte i større grad at kunne give udtryk for deres følelser i form af både kropssprog og det talte sprog. De børn, der havde deltaget i sproggrupperne, begyndte at "få øje på sig selv og hinanden". De blev mere opmærksomme på, interesserede i og drog omsorg for hinanden. De lærte grundfølelserne at kende og brugte dem i samspillet med hinanden. De største vuggestuebørn blev i stand til at genkende, genkalde og/eller beskrive følelsestilstande.

Børnehavegruppens arbejde

Udgangspunktet for det psykoedukative arbejde med børnene i børnehavegruppen ligger i antagelsen om, at tavshed overlader barnet til sin egen forståelse. Vi ville sætte samtalen og dermed legaliseringen af børnenes følelser i fokus. De skulle mærke, at vi kan mærke, hvordan de har det. De skulle mærke, at vi kan rumme alle deres følelser, at vi kan, tør og vil spejle dem uanset, hvilket udspil de kommer med. Rammen om dette rum – det fælles tredje - blev fotografiet; fotografier af andre børn, fotografier af dem selv, deres forældre, af børn og voksne der udtrykker forskellige følelser.

Ligesom i vuggestuegruppen, er børnene hver dag inddelt i mindre sproggrupper af 1, 2, 3, 4 eller 5 børn – afhængigt af behov, sproglige, sociale og kognitive udviklingsniveau. Denne kontekst har været bibeholdt gennem projektet, for at skabe genkendelige og overskuelige strukturer.

Den daglige samling

Vi startede med at præsentere børnene for emnet til morgensamlingen, hvor hele stuen – børn og personale – sidder i rundkreds og arbejder fælles om det, vi er optagede i en given periode. Samlingen varer ca. 15-30 min, afhængigt af "dagsform".

Vi viste børnene fotografier af mennesker i forskellige situationer og stemninger. Billederne var så store, at alle havde mulighed for at se. Det, vi gerne ville øve os i her, var på den ene side grundfølelserne og refleksioner herover, på den anden side, at børnene fik taget hul på at tale om følelser i et ufarligt rum, hvor det var andre og ikke dem selv, der var i fokus.

Det var fx. et billede af to børn, der sad i en sandkasse og legede, mens et tredje barn stod et stykke derfra. Vi spurgte så ind til situationen på billedet. Hvad ser I? Hvad tror I, barnet tænker? Hvorfor står det ene barn alene? Har I prøvet noget, der minder om det, vi ser på billedet? Hvordan føles det indeni? Hvordan kan barnet blive glad igen? Hvad kan han selv gøre? Hvad kan de andre børn eller voksne gøre for at hjælpe? Ud fra de bud børnene kom med, fik vi snakket om de forskellige følelser. Ligheder og forskelle mellem fx sur/ ked af det og vred.

Børnene udviste generelt stor interesse for at deltage i samtaler omkring de store billeder. Vi oplevede igennem forløbet, at børnene begyndte at snakke

TEGNE ET ANSIGT

26

mere om og beskrive egne følelser – også i andre kontekster end samlingen. Ex. på legepladsen, hvor nogle børn ved konflikter ikke bare fortalte de voksne, at der er en kammerat, der græder. Nu fulgte der oftere en forklaring med på, at barnet var ked af det og hvorfor og hvordan tingene hang sammen. Uden at den voksne behøvede at spørge først. Børnene blev mere opmærksomme på hinanden i de forskellige situationer.

De voksne tager billeder af børnene

I samme periode, var der især en af vore kolleger, som tog billeder af børnene i lignende situationer; i leg, i konfliktsituationer, når vi spiste, under strukturerede og ustrukturerede aktiviteter, i omsorgssituationer osv. Disse blev fremkaldt og så brugt efter samme metode til at tale om ved samlingerne. Nu var det børnenes egne oplevelser og følelser, vi snakkede om. Børnene kunne referere og gengive situationerne, det blev nu mere virkelighedsnært og vedkommende – her var det børnenes egne perspektiver, intentioner og følelser, der kom i spil.

Når den voksne fotograferede børnene oplevede vi selvfølgelig, at børnene var meget opmærksomme på kameraet. I situationer, hvor de i forvejen var i godt humør, "spillede" de ofte en følelse. De lod som om, de var kede af det, så vrede ud osv. Efterfølgende, da billederne blev hængt op, var børnene dog særligt optagede af og opmærksomme på billeder, der viste de ægte følelser – altså der, hvor børnene ikke lod som om.

Tegne et ansigt

Et vigtigt tema for projektet var, at børnene skulle lære at genkende og aflæse andre børns følelser og intentioner. Tanken med at tegne ansigter med grundfølelser var, at børnene dermed fik en øget opmærksomhed på; hvordan er det egentlig vi ser ud, når vi føler noget bestemt?

Igen brugte vi de store stemningsbilleder som introduktion og valgte fire, der hver afspejlede forskellige følelser. Det kunne f.eks. være glad, ked af det, overrasket, sur. Vi snakkede med børnene om følelserne, vi havde valgt, og om hvilke ting i et ansigt, der afspejler, at et menneske er ked af det, glad, overrasket eller glad – mundvige, der vender opad, rynkede bryn, tårer i øjnene osv.

Derefter blev børnene bedt om at vælge en følelse de ville tegne. Under processen talte vi med børnene og hjalp dem til at afspejle følelsen, de havde valgt. Ofte fortalte børnene en historie, der refererede til netop den følelse, som

de havde valgt. Vi skrev navn på og den valgte følelse under ansigtet. Efterfølgende blev alle ansigter – de nye sprogekroge - hængt op i børnehøjde.

Tegne sin egen krop

Tanken med denne aktivitet er ligeledes at give børnene ord og sprog for begreber, der vedrører kroppen. At øge børnenes bevidsthed og fornemmelse for deres egen krop og reaktioner, således at de i højere grad bliver i stand til at aflæse andre børns kropssprog/signaler og have føling med deres egen.

Før vi gik i gang, havde vi læst og kigget i en bog om kroppen. Vi kiggede på egen og hinandens kroppe. Så tegnede vi et omrids af børnenes kroppe i naturlig størrelse. Børnene tegnede det, som de kunne se og/eller vidste, skulle være på og i en krop. Ansigt, hår, fingre, hjerte, blodårer osv. Under denne proces bød de voksne ind med relevante spørgsmål og feedback til tegningen og viden omkring kroppen. Efterfølgende blev de store billeder af kroppe også hængt op.

I forhold til at tegne egne kroppe, har vi oplevet, at børnene blev mere opmærksomme omkring egen krop. Eks.: spørgsmål som: "Har vi blod i hele kroppen? Interesse for, hvordan vi ser ud indeni, og hvad de forskellige knogler hedder. Det har samtidig åbnet op for andre snakke om begreber der både er relateret til kroppens fysik og mere følelsesmæssige begreber.

Ex: En pædagog læser en bog for en dreng, der handler om en forelsket frø og om, hvordan man føler det, når man er forelsket. Efterfølgende tegner drengen et billede af et dyr, hvor hjertet, stort og rødt, fylder det meste af kroppen. Drengen beskriver hjertets lyd og rytme, mens han tegner. Der forløber en længere samtale mellem drengen og pædagogen, som kommer til at handle om, hvordan man kan bære en anden person med sig i sit hjerte, selvom vedkommende ikke længere er i nærheden eller er død. Drengen har gennem længere

TEGNE SIN EGEN ROP

tid levet i traumatiserende familieforhold med vold og utryghed. Han har nu ikke længere kontakt til sin far, og siger ofte at han er død.

Lave aftryk af ansigtet i gips

Tanken bag denne aktivitet i et psykoeducativt perspektiv var, at børnene på et 3-dimensionelt og håndgribeligt plan kunne få set på sig selv. Det er ydermere en aktivitet, som kalder på ro, fordybelse og tæt samarbejde med den voksne, hvilket i sig selv skaber et rum for nærhed og samtale.

Før vi gik i gang, talte vi med børnene om, hvad et ansigt kan afspejle, ved hjælp af de store billeder vi også brugte til samling. Snakkede om hvilken følelse, deres aftryk skulle afspejle. Vi tog billeder af hele processen, som senere blev hængt op sammen med de malede gipsansigter.

Vi oplevede i denne sammenhæng, at det at lave aftryk, fik særligt betydning for en dreng. Drengen er en 5-årig gut, der er stærkt præget af traumatiserende forhold i sin familie. Han havde gennem længere tid haft et ritual hver morgen, når han mødte i børnehaven; nemlig at iføre sig en spiderman-dragt med tilhørende maske. Vi oplevede det som hans måde, at fortælle os, hvordan han havde det og hans forsøg på at skærme sig selv; ofte havde han brug for at beholde udklædningen på hele dagen. Da han lavede sit ansigtsaftryk, havde han meget svært ved at udtrykke, hvilken følelse, den skulle afspejle. Men han malede den som en spiderman-maske. Da han fik færdiggjort sit aftryk og

hængt det op ved siden af alle sine kammeraters, hang han bogstaveligt også sit kostume på bøjle. Han har ikke længere brug for at tage den på om morgenen, måske er han blevet set, hørt og forstået?

Børnenes egne billeder

Alle børn fik sidst i projektet udleveret et engangs-kamera, som de kunne tage med hjem. Med kameraet fulgte et brev til forældrene om, hvilke tanker der lå bag.

Inden havde vi introduceret børnene til, at nu skulle de prøve at fange billeder fra deres hverdag, der gjorde dem glade, overraskede, kede af det osv. Vi forsøgte dermed at involvere hele familien og give mulighed for, at børnene i denne periode også kunne få gang i at snakke følelser derhjemme med mor, far og søskende osv.

De fremkaldte billeder var fantastiske! Børnene havde for størstedelen fuldstændig styr på opgaven; mange havde selvfølgelig – og heldigvis – taget hyggelige familiefotos, men der var også billeder af mere socialrealistisk karakter, og andre havde et mere "kunstnerisk" udtryk, hvor de havde fået familiemedlemmer til at agere forskellige følelser.

Vi hængte billederne op i "følelsetemaer", hvor børnene kunne fortælle om, hvad der var gået forud for billedet, hvem der havde taget det, hvordan jeg har det, hvorfor jeg er glad eller græder osv.

Fortællinger om børn

Ifølge Karen Glistrups bog "Hvad børn ikke ved, har de ondt af", vil det traumatiserede barns perspektiv ofte være:

- Det har fornemmelse for forældrenes skrøbelighed
- Det mærker forældrenes ønske om, at børnene er glade
- Det mærker, at "det ikke er så godt at snakke om det"
- Det er loyalt og ansvarligt
- Det drager omsorg for forældre, søskende, bedsteforældre
- Det oplever skyld og skam
- Det oplever vrede, ensomhed, usikkerhed
- Det har frygt for konsekvenserne ved at nævne det for nogen
- Det har ønsket om at være et "almindeligt barn"
- Det har været mangel på konkret viden om, hvad der egentlig foregår

I løbet af vores minipilotprojekt oplevede vi flere situationer, hvor disse perspektiver var i spil – og hvor italesættelsen og spejlingen af børnenes følelser bidrog til en øget trivsel. Her er et lille udpluk af disse fortællinger:

"ALI"(navn ændret)

Ali er ved projektets start meget lukket omkring sine følelser, han udtrykker aldrig sine egne behov eller sætter grænser i forhold til de andre børn. Han passer ekstremt meget på sin lillebror, drager omsorg, kompenserer, aflæser/ tolker hans følelser og forsøger at hjælpe ham. Han fortæller de voksne, hvad lillebror mener, han forklarer og forsvare.

Ali er vokset op i en familie med psykisk sygdom, diskontinuitet og vold.

Under samlingerne med følelsesbillederne byder Ali ikke ind. Vi oplever, at han bliver fysisk urolig og virker utilpas. Vi spørger, om han har lyst til at hjælpe den voksne, der holder billederne. Det vil han gerne. Han er nu uden for kredsen af de andre børn, og kan "gemme" sig bag billederne. Vi oplever, at han nu udviser stor interesse for at kigge på billederne, finde det rigtige, selv vælge det næste, vi skal snakke om osv.

Når de andre børn byder ind med noget, kommer han frem bag billedet og kigger på, hvad vi snakker om. Han får en mulighed for at være aktivt med uden at blive presset til at bruge ord og lukke op i et stort forum, men han hører hvad kammeraterne og de voksne siger; "måske er der nogen, der ved hvordan jeg føler og andre, der har det ligesom jeg?"

Igennem forløbet oplever vi, at Ali i tiltagende grad begynder at reagere og handle ud fra egne ønsker og behov. Han beder oftere de voksne tage lillebror væk, når han selv leger med jævnaldrende. Han giver udtryk for, at lillebror er irriterende.

En anden gang skal han hentes af en aflastningsperson, hvilket han ikke har lyst til. Dette har han dagen igennem gjort opmærksom på, han siger, at han hellere vil sove hos personaler fra vores institution. Da han bliver hentet om eftermiddagen, reagerer han ved at gå ind i et "rum" for sig selv, og kaste rundt med bord og stole.

I spejlingen af hans følelser, har vi hjulpet Ali til at mærke sig selv. Næste skridt på vejen, er at hjælpe ham til at mestre hverdagen og relationerne til sine primærpersoner.

"AHMED" (navn ændret)

Ahmed har altid været et meget "ordentligt" barn. Hørt efter de voksnes anvisninger, ryddet op uden at få det at vide først, leget uden de store konflikter, været god imod de andre børn osv. Men samtidig var han også et rimeligt "anonymt" barn, fx meget tilbageholdende under samling.

Under de samlinger, hvor vi snakker om de store følelesesbilleder, er Ahmed ekstremt aktiv og interesseret. Han har hele tiden noget at byde ind med, og han kan fortælle lange historier om personer på billederne. Hvad de tænker, føler og hvorfor. Hans opmærksomhed og forståelse for det vi arbejdede med, oplevede vi, var med til at inspirere/sætte nogle af de andre børn på sporet.

Dokumentation, evaluering og refleksion – følelserne er flyttet ind

Ferniseringen

Officielt afsluttede vi vores minipilotprojekt med afholdelsen af en fernisering, der samtidig også blev fejring af den nyligt overståede ramadan. Dagen vil stå tilbage som et lysende minde, hvor begrebet "fælles tredje" og brobygning gav en højere mening.

Det nye Børnehus var den dag befolket af meget stolte børn, søskende, onkler, bedstemødre – og ikke mindst rigtigt mange forældre. Heriblandt adskillige, som vi ikke tidligere har kunnet motivere til at deltage i lignende arrangementer – havde vi mon åbnet nye døre?

Overalt på væggene hang udstillinger om følelser. Børnenes egne fotos, tegninger, beskrivelser, malerier og masker. Personalets fotoserier og fortællinger af situationer, hvor børnene i samspil med hinanden eller voksne, udtrykte stemninger og følelser. Smukke sort/hvide portrætter af institutionslivet på godt og ondt. Og så blev der peget, snakket, fortalt, grinet, undret sig og kigget på egne børn, hinandens børn, søskende, venner

Børnenes følelser

Et mål med projektet var, at børnene "fik øje på sig selv og hinanden". I vuggestuegruppen beskriver personalet, at de 2-3 årige børn i højere grad er blevet opmærksomme på, interesserede i og drager omsorg for hinanden. De har lært grundfølelserne at kende og bruger dem i samspillet med hinanden, hvilket bl.a. har gjort, at der er opstået nye relationer i børnegruppen.

Et mål var også, at børnene "kunne genkende og beskrive følelsesilstande". Personalet i børnehavegruppen oplever, at børnene har været meget optagede af emnet – at det har fyldt i deres bevidsthed i mange situationer. En voksen fortæller:

"Vi er på bustur ind til byen. To drenge får øje på en reklame med billedet af en jævnaldrende dreng. Den ene dreng siger; "se, han er ked af det". Den voksne spørger; "hvordan kan du se, at han er ked af det?" Drengen svarer; "fordi det er ligesom på de billeder, vi har set til samling".

For nogle børn har projektet haft afgørende betydning. Børn, der tidligere ikke har været i stand til at sætte ord på deres følelser er "kommet ud af deres skal". En voksen fortæller:

"To gange i forbindelse med, at vi har arbejdet med følelser, har jeg oplevet, at en pige har været i stand til at fortælle og snakke om sine følelser – det har jeg aldrig oplevet med hende før. Begge gange har hun været ked af det, fordi mor græder derhjemme – og pigen var i stand til at fortælle hvorfor. Samme pige er, ved to andre lejligheder siden projektets start, uopfordret begyndt at snakke om sin afdøde far. Hvordan han så ud, at hun kan huske ham, har billeder af ham og savner ham. Hun har ofte været frustreret og ked af det, men har tidligere ikke kunnet verbalt udtrykke familiens savn og hvad, det gjorde ved hende".

Dette særlige fokus på følelser har haft en af-taburiserende effekt. Det har været med til at give børnene en oplevelse af, at de voksne er gode samtalepartnere, der er i stand til at rumme deres følelser. Ved gruppeevalueringen udtrykker samme pædagog; "de føler nu i højere grad, at vi tager dem alvorligt!"

Undervejs i forløbet havde vi besøg af en konsulent fra Århus Kommunes Videnscenter for Sprog og Integration. I sin evaluering beskriver hun sine observationer fra legepladsen:

"Jeg sluttede besøget på legepladsen, hvor jeg blev meget imponeret over den respektfulde måde, børnene taler til hinanden på. Jeg er sikker på, at det skyldes Jeres hårde arbejde med at være gode rollemodeller i konflikthåndteringsituationer. Hold da op, hvor er I lykkedes med det!!"

Forældreinddragelsen

I forhold til de professionelle samarbejde med forældrene, er det vigtigt at tage udgangspunkt i, hvad traumesymptomerne betyder på det konkrete plan, da dette er en forudsætning for planlægning af et konstruktivt samarbejde præget af dialog og fælles forståelse af barnets reaktioner.

Et mål på forældreinddragelsesdelen var, at invitere forældrene til at deltage i aktiviteterne for dermed at tydeliggøre temaet og komme i dialog. Det er ikke lykkedes os. Vi har skrevet nyhedsbreve om projektet, men vi ved godt, at det er de færreste, der kan eller magter at læse dem.

*"Der kan komme lige så meget vand ud af øjnene som en vandkande. Det har jeg selv prøvet"
(dreng 5 år)*

*"Når jeg har det dårligt, så kommer min datter ikke i børnehaven, for det gør mig glad, når hun er hjemme og jeg kan se på hende, når hun leger"
(Mor til to piger)*

*"Om natten sover vi sammen, for så er jeg mest tryk"
(Mor til pige i vuggestuen)*

MIN DAG I VUGGESTUEN

Når jeg våger op om morgenen, skal jeg hen i vuggestuen. Jeg bliver ked af det, når min mor siger farvel. Det hjælper at få en knus fra en voksen, og jeg bliver glad igen. Jeg bliver glad, når vi skal synge, og jeg griner, når de voksne ser skøre ud. Jeg bliver sur, når de voksne siger, jeg skal sidde stille. Jeg bliver glad, når jeg kommer ud og lege med min ven. Jeg bliver sur, når min ven tager min cykel. Jeg bliver glad, når min ven finder en cykel mere. Jeg bliver ked af det, når jeg falder og slår mig, men det hjælper at få en knus. Jeg bliver glad, når vi skal spise., men jeg bliver sur når den voksne siger, at jeg også skal spise grønsager. Jeg bliver ked af det og lidt sur, når jeg skal sove. Jeg er træt når jeg vågner. Jeg gider ikke selv tage tøj på, og jeg bliver sur på den voksne. Men så kommer min far og henter mig, og så er jeg glad!

I det daglige er det, trods et øget fokus, svært at involvere forældrene, så det giver en dybere mening og forståelse i forhold til traumetemaet. Dette refererer både til vores prioritering af ressourcer, sproglige barrierer og kulturelle forforståelser om, hvorvidt man som forælder skal delagtiggøre sig i det pædagogiske arbejde i daginstitutionen. Det kan også have haft betydning for forældrenes overskud til at deltage, at Ramadanen blev afholdt i samme periode.

Men opbakningen har været der fra mange forældres side, uden at det bliver udtrykt direkte. Vi gav 22 børn kameraer med hjem – og 18 kom tilbage klar til fremkaldelse, hvilket uden tvivl har været mange forældres fortjeneste. Det afsløres også på de fremkaldte billeder, at hele familien har været involveret!

Ved ferniseringen mødte mange forældre op, dog var det tydeligt, at mange ikke anede, hvad projektet gik ud på. Men de bidrog glade med deres medbragte mad og måske har vi med temaet alligevel pirret nogle forældres interesse og nysgerrighed. I hvert fald mødte der forældregrupper op, som vi ved, er traumatiserede og som vi ellers aldrig ser til lignende arrangementer. Der foregik rigtigt meget brobygning på den baggrund den dag. Der var en stemning af fællesskab og samhørighed, som konsoliderede forældresamarbejdet. Efterfølgende har en af disse forældre henvendt sig for at få råd og hjælp til problemstillinger omkring sine større børn, der for længst er gået ud af institutionen. Vi ser det som et udtryk for først og fremmest tillid, men måske også, at vi med projektet åbent har legaliseret dialogen om det, som kan være svært?

Pædagogisk refleksion og konklusion

Efterfølgende har den pædagogiske refleksion rettet sig imod effekten af projektet. Den oplevede effekt af projektet skal ses i relation til den pædagogiske røde tråd, som ellers kendetegner teori og praksis i vores institution og naturligvis relateres i forhold hertil. Med andre ord; hvad skyldes projektet og hvad skyldes en langsigtet, målrettet indsats – det ene forudsætter det andet!

Der er dog tydeligvis elementer, der trækker direkte tråde fra projektet.

- Billeder som dialogredskab kan være et meningsfyldt "fælles tredje", som åbner for ligeværdige samtaler om børnesyn og opdragelse. Vi vil fremover benytte dette redskab ved afslutningen af andre læreplanstemaer. Forældre kaffe og fernisering, der visualiserer vores pædagogiske praksis for forældrene.

- Intensive projekter som dette forstærker vores pædagogiske fokus. At hele institutionen arbejder med samme tema styrker læringsfeltet for børnene; fælles sprogkroge, genkendelighed, gentagelse, kontinuitet.
- Projektet har været godt for personalet og den faglige, pædagogiske udvikling. Der har i høj grad været mulighed for kollegial sparring, udveksling af metoder og den gode historie.
- Vi er blevet skærpede, mere opmærksomme og fokuserede når vi forholder os til traumebegrebet.
- Vi er blevet bekræftede i vores analyse af, at vi med et følelse - og sanseprojekt, har ramt et væsentligt udviklingspunkt for børnene. Det har virkelig givet mening, og mange af børnene har profiteret betydeligt af forløbet.
- Vi oplever også, at vi med projektet fik taget hul på tabubelagte emner og fik italesat traumebegrebet i forhold til forældrene som gruppe. Denne erfaring vil danne grundlag for det videre forældresamarbejde.
- Konklusionen er også, at forældreinddragelse og formidling fortsat er en udfordring, hvor vi stadig ikke helt har knækket koden.

Perspektivering

Gearskifte, snoezelen-sanserum

I forbindelse med vores samarbejde med SYNERGAIA har vi stiftet bekendtskab med begrebet "gearskifte". Et rum i løbet af dagen, hvor der er plads til ro, afslapning, fordybelse og eftertænkning. Et rum, hvor børnene kan sanse og mærke sig selv fysisk og psykisk i en genkendelig, tydeligt afgrænset kontekst.

Det vil vi gerne forfølge i vores næste "projekt i projektet" i vores læreplansforløb om "krop og bevægelse". Derfor har vi søgt midler i Århus Kommunes RULL-projekt (rum for leg og læring) til etableringen af et sanseintegrationsrum – et såkaldt snoezelen. Rummet skal indrettes som et fitness-center for sanserne. Et sted, hvor sanserne vækkes, stimuleres eller får ro. Dette kan imødekommes med fx mørklægning, rolige lysbilleder, forskellige lyseffekter, beroligende "ikke-rytmisk musik", vandseng, hængekøje, madrasser, krøjerkugle-dyner, duft af æteriske olier etc.

Når vi skal på tur,
vil jeg gerne køre i klapvogn.
Med de voksne siger,
jeg selv skal gå.
De siger jeg er STOR.
jeg bliver træt i benene og
sætter mig ned.
Men de voksne løfter mig ikke.
Jeg vil ikke selv gå
og nu græder jeg.
Min ven siger "kom nu".
Jeg græder højt.
Endeligt er vi kommet til
legepladsen.
Så kan jeg gynde og slappe af
i mine trætte ben. Snart skal vi
hjem igen og have mad.
Så skal jeg selv gå igen.
Jeg gidder ikke gå og græder
igen. "Kom nu" sier de
og kikker på mig.
Endeligt er vi hjemme.
Der står en klapvogn!
Øv den ville jeg gerne
have siddet i.

FØLELSHISTORIE

36

Referencer:

Rapport over mini-pilotprojekt om psykoedukation for børn og unge i traumeramte familier: "Familierettet psykoedukation i børnehøjde"

Synergaia: www.synergaia-innovation.dk

Magne Raundalen: "Gruppearbeid i flyktningfamilier"

Aron Antonovski: Torben K Jensen og Tommy J Johnsen: "Sundhedsfremme i teori og praksis"

Bent Madsen: Center for inklusion og eksklusion

Vigotsky: NUZO, nærmeste udviklingszone

Howard Gardner: "De mange intelligenser"

Eva Malte: praktiserende psykolog, Århus

SMTTE-modellen: Frode Boye Andersen: "Tegn er noget, vi bestemmer"

Butterfly-modellen: Videncenter for pædagogisk udvikling, Århus Kommune, 2007

SUS: StatusUdviklingsSamtaler, Børn og Unge Afdelingen, Århus Kommune

Karen Glistrup: "Hvad børn ikke ved, har de ondt af"

RULL-projektet: RUm til Leg og Læring, Århus Kommune

Psykoedukation for traumatiserede flygtninge og indvandrere, 2007-2010, SYNerGAIA Innovation. www.psykedu.dk

SYNERGAIA, Direktør Michael Stubberup, ms@synergaia.dk

FORFATTERNE

SIRI OSMANN

Pædagog i børnehvegruppen. Siri er 45 år, uddannet i 2000 og har arbejdet Det nye Børnehus siden 2004

KRISTINA SØVSØ STAUNBJERG

Kristina, 36 år, er pædagog i vuggestuegruppen. Hun er uddannet i 2001, hvor hun også blev ansat i Det nye Børnehus.

LENE HANSEN

41 år, uddannet i 1999 og ansat i Det nye Børnehus som hhv. pædagog, afdelingsleder, souschef og nu pædagogisk leder siden 2003.

DET NYE BØRNEHUS, dagtilbud 1104
Gudrunsvej 82, 8220 Brabrand
telefon: : 87138396
mail: lhans@aarhus.dk

Gennemførelsen af projektet i Det nye Børnehus er økonomisk støttet af Integrationsministeriets satspuljemidler og er en del af det landsdækkende projekt: Psykoedukation for traumatiserede flygtninge og indvandrere, 2007-2010, SYNERGIA Innovation.

FØLELSERNE SPROG ©2010
Det nye Børnehus i samarbejde med www.SYNerGAIA.dk

SYNerGAIA

MINISTERIET FOR FLYGTNINGE
INDVANDRERE OG INTEGRATION

